

ПЕРЕДМОВА

Ця книжка є зібранням свідчень очевидців, отриманих у спілкуванні з п'ятдесяти п'ятьма сирійками – із внутрішніми переселенцями та біженками, які отримали притулок у Туреччині, Франції, Німеччині, Канаді, Лівані, Великій Британії, Нідерландах. Я обмежилася включенням до збірки лише дев'ятнадцяти історій своїх співрозмовниць з огляду на схожість їхнього досвіду. Історії ці частково показують нам пекло, крізь яке пройшли жінки, що боролись і дотепер продовжують боротьбу за громадські свободи у Сирії та поза її межами. Досвід Сирії уособлює те розмаїття викликів, з яким стикаються мусульманки по всьому арабському світові, з огляду на географічне та культурне багатство країни. Це, на нашу думку, дозволяє окреслити проблему ширше.

Ідея написати книжку спала мені на думку в середині 2015 р., під час подорожей містами, де знайшли притулок сирійські біженці. Я записувала історії сирійок, що змушені були покинути батьківщину, і перша така історія трапилася мені випадково, коли я розговорилася зі своїми новими друзями із сирійської родини. Уважно слухаючи їхні перекази, я стала записувати все почуте, і завдяки нашим діалогам я ніби власноруч мала змогу доторкнутися до тієї далекої Сирії – Сирії, якої ми насправді не знаємо. Першим моїм поштовхом стало бажання донести світові оповіді сирійців, що до гіркоти перегукувались одна з одною, але разом із тим утілювали унікальний особистий досвід, для кожного болісний по-своєму.

Під час подорожей я взяла за звичку тримати при собі невеличкі зошити для нотаток, аби мати змогу фіксувати все почуте. І хоч би куди я прямувала, усюди мені траплялися сирійські родини, що перетинали кордони країн, міняли міста й села, шукаючи собі притулку. Я бачила страх в очах жінок – жахливу порожнечу, що простежувалася також у поглядах їхніх дітей.

Метою моїх подорожей часто-густо були зустрічі з тими, хто зміг пережити жахіття боїв і поневірянь морями, рятуючись від різанини. Таких свідчень, записаних на сторінках зошитів для нотаток, зібралось чимало по моїх кишнях. Урешті, я ви-

рішила об'єднати історії сирійок у щось на кшталт історичного роману біографічного характеру – відчутти й зрозуміти, як переживали жінки жахливу реальність сирійської трагедії.

На цілий рік мені довелося зробити перерву в зустрічах і спілкуванні з родинами, аби розібратися з уже наявним матеріалом. Отримані записи стали чимось на кшталт замальовок із колективної пам'яті – свідчень сирійок про революцію і війну. До своєї роботи я поставилася з пристрасною відданістю, зумовленої двома основними причинами.

Перша – особистого характеру. Якось я прогулювалася вуличками міста і раптом опинилася там, де ніколи раніше не бувала. Попри те що зазвичай я не відходила від своєї паризької домівки більш ніж на один квартал, на мить я забулася, хто така є я сама, куди прямую й де живу. Я перебувала у безпам'ятстві, поза простором і часом – не відчуючи ні «зараз», ні «потім», – так, ніби щось дуже значне випало з моєї пам'яті.

Після того випадку я стала губитися серед вуличок Парижа, відчувати проблеми з розмежуванням індивідуальної і колективної пам'яті. Моя одержимість роздумами про особистість та її місце у сирійському суспільстві дедалі більше мене хвилювала: хто ми такі є самі для себе? Хто ми для всього світу? Наші жінки, як бачимо з історій, змушені боротися водночас і проти диктаторського режиму, і проти ідей ісламістів. В автобіографічних свідченнях утілюється досвід громадян Сирії, а його збереження дозволяє осмислити трагічні події, повернути до них увагу світової громадськості.

Війна спотворила сприйняття людських відносин, загострила дихотомію суперечностей: залежати від волі ката, від повстанців чи від ісламістських угруповань на кшталт ІДІЛ*;

* ІДІЛ – аббревіатура на позначення Ісламської держави Іраку та Леванту – територій, що з поч. ХХІ ст., після повалення режиму Саддама Хусейна й інших суспільно-політичних трансформацій у регіоні, стали зоною інтересів ісламістських угруповань, об'єднаних радикальною джихадистською ідеологією. Згодом назва була спрощена до «Ісламська держава» – внаслідок, зокрема, розширення геополітичних претензій представників угруповання. Англomовні відповідники – ISIS (Islamic State of Iraq and Syria), ISIL (The Islamic State of Iraq and the Levant) – врешті теж скоротилися до уживаного «Islamic State». – *Прим. перекладача.*

бути жертвами на бійні, з гіркотою спостерігаючи за сумним плином буття, або шукати порятунку. Така дихотомія стала тавром, що спотворює сприйняття власної ідентичності нами, нашими близькими, супроводжує навіть у вигнанні, далеко від батьківщини. Із вибухом революції та війни оголилася проблема колективної пам'яті, спільної ідентичності: що дійсно об'єднує нас у єдину групу людей?

Шукаючи відповідей на запитання, яким чином життя у країні під назвою «Сирія» гуртує нас навколо групових цінностей, що саме дає нам підстави вважати себе згуртованими – ми не знаходимо тому пояснення. Одне мучить мою свідомість: яка наша відповідальність як членів цієї спільноти у створенні справжньої дієвої колективної пам'яті? Такої, яка б не намагалася виправдати злочини війни й висвітлювала б наші проблеми всебічно та справедливо, на основі фактичного матеріалу.

Як на мене, починати варто зі вдумливого дослідження та розгляду нашої гіпотетичної колективної ідентичності – з її подальшим аналізом і деконструкцією. Отже, ідентичності жінок, відтворені на сторінках цієї книжки, є складовою того гарячкового пошуку, який охопив мене у прагненні осмислити сирійську ідентичність з усіма страхами, що їй притаманні.

Друга причина полягає в тому, що ця книжка – частина моєї особистої боротьби; прояв віри у роль письменників і людей культури в усвідомленні моральної відповідальності нації за справедливе ставлення до жертв, основою якого є наша війна проти забуття.

* * *

Для створення задуманої книжки треба було передусім зібрати свідчення жінок, які брали участь у революційній боротьбі, і запитати кожну: що ти робила, коли почалася революція, і що саме стало поштовхом для твоєї особистої участі у спротиві?

Далі – об'єднати досвід оповідачок у твір на кшталт роману чи повісті, присвячений темам гендера й опору. Я не планувала надто відхилятися від обраного вектора, заглиблюючись в окремі подробиці особистого життя моїх героїнь. Тож, узявши таку ідею за основу для майбутнього твору, я зосередилася на подіях, що розгорталися разом із початком

перших демонстрацій, однак, врешті, залишила кожній оповідачці свободу розповіді про її долю особисто.

Під час своїх подорожей я проводила зустрічі віч-на-віч, а також чимало переговорів у Скайпі та по телефону, аби докладно розпитати кожну жінку про те, що здавалося важливим. Ця «робота у полі» стала наріжним каменем у написанні цієї книжки, оскільки у такий спосіб був отриманий необхідний фактологічний матеріал. Усі повні імена, подані у тексті разом із прізвищами, є справжніми іменами реальних людей, тоді як імена співрозмовниць, згадані без прізвища, як правило, змінені на прохання їхніх власниць.

Із п'ятнадцятьма героїнями я змогла провести бесіду лише у Скайпі, свідчення чотирьох із них увійшли до цієї книжки. Коли у середині 2017 р. я закінчила з інтерв'ю, постало завдання переповісти все почуте мовою романіста й письменника, адже саме так я робила, створюючи свої «У перехресному вогні» і «Ворота у Землю Відсутності». Втім, укотре переглянувши нотатки, здалося, що найкраще все-таки буде залишити мову кожної співрозмовниці такою, як вона є. Це чесніше й дає ширші повноваження, аби зробити книжку голосом тих, про кого у ній ідеться. Збереження логіки мовлення не має бути викривлене зайвими коментарями, невиправданим використанням термінів чи академічної лексики. Це зробило би оповідь моїх співрозмовниць далекою від дійсності. Отже, фінальна специфіка наративу книжки пов'язана з індивідуальними особливостями, притаманними моїм співрозмовницям.

Після перегляду і друку всіх нотаток на комп'ютері, я надіслала текст із записами кожної зустрічі по адресатах, аби ті підтвердили сказане або внесли необхідні уточнення. Дехто додав туди, що вважав за потрібне, хтось – відмовився від публікації. Можливо, через розбіжності у тому, як ці люди себе сприймають і яким їхній автобіографічний досвід видався їм після прочитання у форматі книжки.

Я розмірковувала над схемою побудови твору – рамкою, яка б органічно поєднувала всі історії, і дійшла висновку, що в ідеалі потрібне окреме видання для глибокого всебічного висвітлення особистого досвіду кожної жінки – через визначальні події, які той досвід сформували. Тож, у фінальній версії пропонуваної книжки довелось утриматися від публікації кількох історій, які вибивались із загальної структури твору. У разі,

якщо їхні власниці забажають розкрити світові деталі своєї біографії, — це краще зробити окремими виданнями.

Обраний формат не дозволяє повністю охопити все розмаїття просторів Сирії, однак відібрані для фінального варіанта дев'ятнадцяти оповідань (із загальних 55) подають історію життя людей з різних населених пунктів. Це такі міста, містечка, села й селища, як Гута, Хараста, Замалька, Сакба, Дума, Дарайя, Ель-Му'аддамія, Ідліб і його околиці, Алеппо, райони узбережжя (Тартус, Латакія), Хомс, Ель-Кунейтра, Ракка, Дейр-ез-Заур, Дамаск, Хама та ін.

Кожна історія окремо не претендує бути об'єктивним, неупередженим поглядом на речі. Життєвий досвід моїх співрозмовниць — це світ у собі, буття і погляд на нього, сформований унаслідок життєвих обставини, які випали на долю жінки. Кожна історія — опис ситуацій і почуттів, як їх інтерпретує сама героїня. Усі вони зазвичай не позиціонують себе ні жертвами, ні лідерками революційної боротьби. Історії, наведені у цій книжці, змальовують картину життя сирійського суспільства й стосуються досвіду представниць соціальних верств із відповідною системою цінностей. Героїні не роблять акцент на жертвності як такій, для них ідея боротьби не отожднюється з роллю жертви. Це суперечить прийнятим у сирійському суспільстві уявленням, згідно з якими романтизація опору коливається у межах від жертвності до героїзму. І в арабському, і в західному суспільстві зусиллями ЗМІ та інших інструментів впливу на громадську думку опис ролі жінки у системі соціальної взаємодії підпадає під одну зі згаданих категорій — зазвичай першу.

Різними є вік жінок — від двадцяти до сімдесяти семи, — їхнє місце проживання, сімейний стан, проте більшість співрозмовниць можна віднести до середнього класу. Працюючи над книжкою, я свідомо зосередила увагу на цьому прошарку сирійського суспільства. Його представниці, на моє переконання, більш спроможні на критичне осмислення дійсності та пошук шляхів виходу з кризи. Ці люди опинились у ролі вимушених переселенців, що мешкають у палатках і не мають змоги легально пересуватись і забезпечувати харчуванням своїх дітей. Їхні голоси потребують, щоб їх почули, і, сподіваюся, у мене буде змога продовжувати свою літературну працю й надалі.

ПЕРША ОПОВІДАЧКА

Мене звати Сара. Я з міста Ель-Му'аддамія*, поєдную навчання в університеті та роботу в бюро перекладів. Мені було двадцять один рік, коли спалахнула революція. На власні сили вирішила покладатися з сімнадцяти, хоча члени моєї родини й сварилися через те – вони не хотіли, щоб дівчина самостійно працювала до досягнення повноліття.

21 березня 2011 року, у день першої демонстрації в Ель-Му'аддамії, ми святкували День матері і чули, як демонстранти скандували неподалік від нашого дому: «Дар'а**, ми з тобою до смерті!», «Народ вимагає повалення режиму!» Виглянувши у вікно, я спостерігала за силами безпеки і військовими, що рухалися до демонстрантів, тримаючи наготові електрокийки та пістолети. У той день чимало людей затримали, багатьох жорстоко побили. Я бачила, як дісталось моєму двоюрідному братові. Його теж затримали, хоча хлопчику було лише шістнадцять. Мені заборонили виходити на вулицю, тож я дуже розгнівалася – ми що, залишимо юнака напризволяще? Багато матерів гірко плакали, бо їхніх дітей побили та заарештували. Проте через два дні демонстрантів відпустили.

За кілька днів, 25 березня 2011 року, у нашому місті зібралася ще більша демонстрація, учасники якої вимагали повалення режиму. Я й інші мешканки Ель-Му'аддамії тоді участі у протестах не брали. Але невдовзі, у квітні, я і сама долучилася до демонстрацій. Вибралася на вулицю, зробила кілька фотознімків, детально описала те, що відбувалось, і надіслала свої матеріали одному другові, який потім мав поширити їх у

* Місто на заході Дамаска, адміністративно є частиною столичної агломерації. Назва «Ель-Му'аддамія» походить від арабського «ель-му'аззам» – «уславлений, славетний», – так називали правителя стародавнього Дамаска Іссу ібн Айюба (1180–1227). Одне з перших міст, що повстало проти режиму Асада у 2011 р., й одна з найбільших околиць Дамаска до того, як бойові дії знищили місцеву інфраструктуру.

** Дар'а – сирійське місто, одне з осередків протестів через надмірну жорстокість уряду, виявлену під час придушення мирних зібрань і демонстрацій. – *Прим. перекладача.*

ЗМІ. Усе це я зробила таємно від родичів, бо вони боялися, що мене можуть затримати і навіть заарештувати. Суспільство цуралося таких людей, бо, якщо дівчину було затримано або кинуте до в'язниці, то її зазвичай принижували і гвалтували, а це вже була наруга над честю і ганьба для всієї сім'ї.

Я працювала у суворій секретності, таємно від своїх близьких. У мережі Фейсбук створила сторінку «Координаторка Ель-Му'аддамїї»*, куди надсилала повідомлення про затриманих демонстрантів та інформацію щодо рейдів співробітників служби безпеки.

Першим мешканцем Ель-Му'аддамїї, який загинув під час протестів, був Мух'їддін Думрані — подекують, його вбили озброєні люди, що підтримували урядові сили. Близько двох тисяч вийшли на вулиці міст, аби попрощались із загиблим. Майже всіх їх затримали і відтак заарештували, тож я надіслала перелік імен постраждалих до преси. На знак протесту 22 квітня 2011 р. на демонстрації вийшли вже близько десяти тисяч містян, серед них жінки й діти. Сили безпеки відкрили вогонь, було вбито двох підлітків і дитину, поранених було ще більше — щось між 30 та 40 учасниками демонстрації. Я фіксувала на фотографіях усе, що відбувалося на демонстрації, що тривала навпроти мого будинку. Не могла повірити у ту жорстокість, яка розгорталася прямо перед моїми очима. У місцевій мечеті жителі Ель-Му'аддамїї відкрили шпиталь для поранених демонстрантів та інших цивільних постраждалих,

* «Координаторки» — жіночий волонтерський рух у Сирії. Із погіршенням ситуації з безпекою і посиленням репресій з боку урядових сил проти учасників демонстрацій ініціаторами з учасників протестів були сформовані громади цивільної оборони, підтримки і координації. Жінки були активними учасницями таких груп, мета яких полягала передусім у налагодженні взаємодії та співпраці між учасниками протесту з різних частин країни. Кожна «координаторка» діяла в окремому населеному пункті і була незалежною від своїх колег в інших містах — це давало додаткові гарантії безпеки та свободу у прийнятті рішень. Групи волонтерок позиціонували себе як неурядові громадські організації, і характер їхньої роботи змінювався протягом усієї революції, включаючи, зокрема, такі види діяльності, як надання правової підтримки, харчування, допомога постраждалим з оформленням документів тощо. У травні 2011 р. представниці «координаторок» з різних міст Сирії об'єдналися у «Спілку координаторок Сирійської революції».